

Wykorzystanie legend w uprzystępnianiu dziedzictwa na przykładzie Gór Świętokrzyskich

Hanna Prószyńska-Bordas

Abstrakt. Praca zawiera badanie uwarunkowań znajomości niematerialnego dziedzictwa (legend świętokrzyskich) przez turystów odwiedzających Świętokrzyski Park Narodowy. Nieco ponad połowa ankietowanych, niezależnie od płci i wieku deklarowała, iż nie zna żadnej legendy związanej z Górami Świętokrzyskimi. Znajomość legend miała związek z zamieszkaniem w regionie świętokrzyskim i powtarzaniem odwiedzin. Zaobserwowano istotny pozytywny związek między posiadaniem wiedzy o legendach łysogórskich i odwiedzeniem placówki edukacyjnej parku w Bodzentynie oraz skorzystaniem z usług przewodnickich, co może świadczyć o skuteczności uprzystępniania dziedzictwa przez przewodników i edukatorów w parku narodowym. Jednak korzystanie z tych form popularyzowania wiedzy krajoznawczej było udziałem znikomego odsetka odwiedzających. Aby odwiedzić SPN nie były intelektualnie jałowe, tworzone są programy interpretacji dziedzictwa dla różnych sektorów turystów, kompatybilne z zasadami ochrony i odpowiadające duchowi miejsca.

Słowa kluczowe: turystyka edukacyjna, dziedzictwo niematerialne, park narodowy

Abstract. Employment of legends in heritage interpretation: case study of the Holy Cross Mountains Region. Traditional tales form a part of the intangible heritage. The aim of the study was to examine the knowledge of the regional legends by tourists and on this basis define the determinants of learning about the sense of place by visitors to an important heritage site. The survey was carried out in the highest mountain range of the Holy Cross Mts., protected as the Świętokrzyski National Park, important for the Polish history and tradition on account of The Holy Cross Shrine, former medieval Benedictine abbey. The work contains the results of a survey performed on two demographic cohorts: underage (N = 76) and adult (N = 64), randomly chosen from the park's visitors. Slightly more than half of the respondents declared that they had not become acquainted with any legend associated with the Holy Cross Mountains. Knowledge of the local legends did not depend neither on sex or age. It was significantly more frequent among the local province residents. Hereof the frequenters differ significantly from the newcomers. Visitors to the park's educational centre as well as the participants of guided tours have gained more knowledge about the local legends than the individual tourists. This proves the effectiveness of the education programs and guided tours in a national park. However, only negligible percentage of visitors participated in guided tours and used the park's interpretation centre, situated quite far from the visited park's territory. In order to

familiarize the tourists with important manifestations of the regional heritage, suitable for all ages, tour operators introduce programs that promote education among the different sectors of tourists. These programs should be compatible with the national park management plan and correspond to the spirit of the place.

Keywords: educational tourism, intangible heritage, national park

Wstęp

Uprzystępnianie (interpretacja) zwiedzanych obiektów jest działalnością edukacyjną, której celem jest wyjaśnianie różnych znaczeń i zależności przez wykorzystanie oryginalnych metod zamiast podawania „suchych” informacji (Kruczek i in. 2010). Interpretacja dziedzictwa może przebiegać rozmaicie, z zastosowaniem różnych form werbalnych (np. oprowadzanie przez przewodnika), muzycznych i plastycznych, zarówno pogładowych jak i wciągających uczestników w działanie. W dobie teatralizacji przeżyć turystycznych coraz częściej zaprzęga się miejscowe tradycje do kreowania regionalnych produktów turystycznych. W licznie powstających nowych atrakcjach turystycznych wykorzystuje się tzw. żywą interpretację, której częstą odmianą jest odtwórstwo historyczne, kształtujące świadomość historyczną (Głębocki i in. 2007). Nawiązanie do tradycyjnych przekazów ludowych daje szerokie pole do rozwijania wyobraźni i kreatywności.

Rejon Łysogór, objęty ochroną w postaci Świętokrzyskiego Parku Narodowego (ŚPN), za sprawą Sanktuarium Relikwii Krzyża Świętego należący do najważniejszych ikon kultury narodowej, znajduje się w krajowej czołówce pod względem liczby i bogactwa tematyki legend, naświetlających czasy zamierzchłe. Średniowieczne przekazy o pogańskiej przeszłości Łyśca, wspominające o czczonych tam jakoby bóstwach, stały się zarzewiem miejscowej tradycji o związkach Łyśca z dawnymi kultami a ostatecznie z czarownicami. Dzięki spisaniu legend świętokrzyskich (Żeromski 1929, Ozga-Michalski 1938, Firkowska 1999, Stankiewicz 2002), tradycja uwieczniona została w formie literackiej, umacniając tożsamość regionalną mieszkańców i fascynując turystów. Jest wśród nich legenda o powstaniu gołoborzy, o węgierskim królewiczu św. Emeryku i świętym jeleniu, o skamieniałym pątniku, który posuwa się rocznie naprzód o jedno ziarenko piasku a jego dojsście na Św. Krzyż będzie oznaczało koniec świata (Gawlik 2007), a wreszcie o czarownicach i ich sabatach. Upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, stowarzyszenia regionalne, placówki edukacyjne i lokalne organizacje turystyczne przyjmuje różne formy. Przewodnicy ubarwiają legendami komentarz krajoznawczy. Popularyzowaniu legend łysogórskich służą regionalne imprezy ludyczne i edukacyjne. Wiele przedsięwzięć ma charakter amatorski, bazując na podstawach programowych edukacji regionalnej, którą objęte są dzieci i młodzież gimnazjalna. Podczas lokalnych obchodów inscenizowane są sceny z legend w wykonaniu zespołów szkolnych.

W ramach rozwoju turystyki edukacyjnej wprowadzono szereg nowych form uprzystępniania dziedzictwa, unowocześniając placówki już istniejące (np. Muzeum Przyrodniczo-Leśne ŚPN na Świętym Krzyżu) lub tworząc nowe (np. Wioska Średniowieczna w Hucie Szklanej). W Ośrodku Edukacji ŚPN w Bodzentynie prowadzona jest edukacja środowiskowa w oparciu o lokalne wartości przyrodnicze i kulturowe. Okazją do pozna-

nia legend są animacje i gry terenowe, wciągające uczestników w akcję, zawierające element niespodzianki, zagrożenia, wyborów między dobrem i złem: „Drugoklasiści podzieleni na grupy brali udział w grze terenowej. Na szlaku każdy otrzymał słowiańskie imię. Zielarki, guślarki i wróżki kazały wędrowcom wykonywać różne zadania. Za wykonanie zadań uczestnicy otrzymywali kawałki amuletu, który miał ich obronić przed złą mocą czarownic. W lesie „napadli i związali” graczy zbóje! Zmęczeni wędrowcy dotarli do czarownicy, ale na szczęście udało im się ułożyć amulet i wiedźma nic nie mogła zrobić naszym podopiecznym” (www.wiadomoscisiedzkie.pl/news/115/n/222). Z aktywizujących form poznawania legend korzysta tylko niewielki sektor turystów biorący udział w imprezach.

Celem pracy jest zbadanie uwarunkowań percepcji wiedzy o regionie przez turystów odwiedzających ŚPN na podstawie deklarowanej przez nich znajomości charakterystycznych elementów dziedzictwa regionalnego. Aby w badaniu mogła wziąć udział publiczność niepełnoletnia, która bywa omijana w turystycznych badaniach sondażowych, uznano, że badaną kwestią nie będzie wiedza naukowa, ale znajomość legend. Z analogicznych badań należy przypuszczać, że procesy poznawcze zachodzące w wyniku kontaktu z przedmiotem poznania zależą od wielu czynników, m.in. demograficzno-społecznych, psychograficznych oraz od przekazu społecznego (Kruczek 2011, Nowacki 2012). Partykularnym problemem naukowym będzie określenie czynników sprzyjających zaznajomieniu się z legendami regionu.

Material i metody

Praca polegała na zbadaniu znajomości legend przez osoby odwiedzające Świętokrzyski Park Narodowy i wykryciu uwarunkowań sprzyjających nabyciu tej wiedzy. Zbadano zależności statystyczne między posiadaniem tej wiedzy a wybranymi czynnikami:

- demograficznymi: płeć (M/K) i wiek odwiedzających (małoletni/ pełnoletni),
- regionu zamieszkania (woj. lokalne/ inne regiony),
- zażyłości z terenem, wyrażonej jako powtarzanie odwiedzin (pierwszy/kolejny raz),
- formy zwiedzania (indywidualnie/w grupie zorganizowanej),
- skorzystania z Muzeum Przyrodniczo-Leśnego ŚPN na Świętym Krzyżu, Sanktuarium na Świętym Krzyżu, Ośrodka Edukacyjnego ŚPN w Bodzentynie, usług przewodnickich.

Przyjęto, że znajomość legend jest wyznacznikiem wiedzy o odwiedzanym terenie mającym zastosowanie do wszystkich grup demograficznych. Badanie ankietowe przeprowadzono w latach 2008-2009 na szlakach Łysogór wśród losowo wybranych respondentów z dwóch kohort demograficznych: małoletnich w wieku 9-17 lat (N=76) i dorosłych (N=64). Analiza krzyżowa testem chi-kwadrat Pearsona w programie IBM SPSS 21 pozwoliła na zweryfikowanie hipotez zerowych o braku związków między zmiennymi.

Wyniki

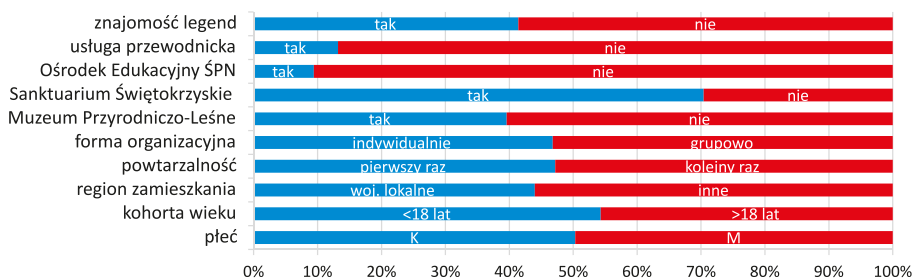
Udział respondentów obu płci był równy. Kohorta małoletnich składała się z uczniów, wśród pełnoletnich przeważały osoby pracujące. Na ryc. 1 zamieszczono rozkład badanych zmiennych w podziale dychotomicznym. Blisko połowa respondentów pochodziła z województwa świętokrzyskiego. Dla około połowy odwiedzających była to pierwsza wizyta

na tym terenie. Udział w badaniu turystów indywidualnych i grupowych był mniej więcej równy. Większość respondentów odwiedziła Sanktuarium Świętokrzyskie. Muzeum Przyrodniczo-Leśne ŚPN na Świętym Krzyżu zwiedziła mniej niż połowa respondentów. Sporadycznie odwiedzano Ośrodek Edukacyjny w Bodzentynie, leżący na uboczu w stosunku do głównych wejść do parku, rzadko korzystano z oprowadzania przez przewodnika.

Zazwyczaj respondenci znali legendę o czarownicach. Na drugim miejscu wymieniano legendę o św. Emeryku (często utożsamianym z figurą pielgrzyma świętokrzyskiego). Rzadko znane były legendy o powstaniu gołoborzy oraz o świętym jeleniu (notabene widniejącym w herbie ŚPN).

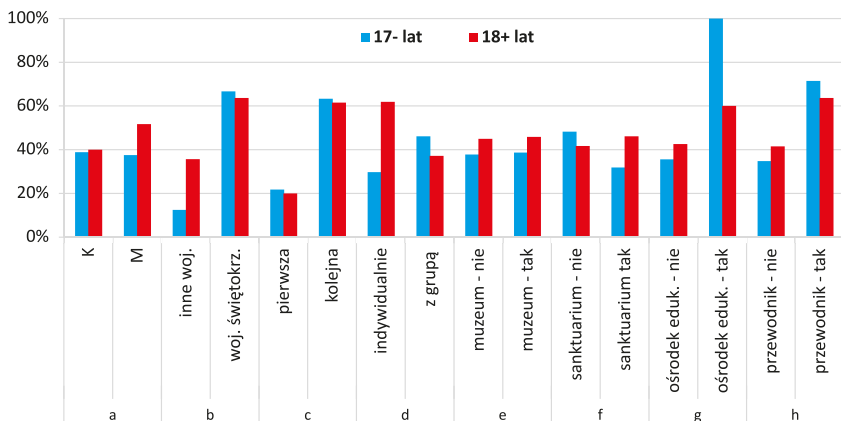
Na ryc. 1 w podziale na wiek (17- lat i 18+ lat) przedstawiono odsetek respondentów znających przynajmniej jedną legendę w zależności od płci, pochodzenia respondentów, poprzedniej znajomości terenu, formy organizacyjnej wycieczki do parku, korzystania z elementów oferty turystycznej w ŚPN. Najczęściej znały legendy osoby zamieszkałe w miejscowym województwie, powtarzające wizytę, korzystające z ośrodka edukacyjnego i przekazu przewodnika.

Większy odsetek turystów nieletnich (61,8%) w porównaniu z dorosłymi (54,7%) nie znał ani jednej legendy związanej z odwiedzanym terenem. Ponad połowa (57,1%) członków grup zorganizowanych nie znała żadnej legendy odnoszącej się do zwiedzanych miejsc. Zwiedzanie grupowe nie gwarantowało zdobycia większej wiedzy na temat legend przez dorosłych, natomiast nieletni zwiedzający grupowo częściej deklarowali wiedzę o legendach niż ich rówieśnicy przybywający indywidualnie. Odwiedzenie Muzeum ŚPN również nie wiązało się ze wzrostem znajomości legend, jako że ekspozycje i przekaz multimedialny zogniskowane są na zagadnieniach przyrodniczych i ekologicznych. Podobnie nawiedzenie sanktuarium nie miało związku z posiadaniem wiedzy o legendach, gdyż odwiedzający je realizują program skoncentrowany na wartościach i tradycjach chrześcijańskich. Natomiast nieliczni respondenci, którzy odwiedzili ośrodek edukacyjny w Bodzentynie, wyróżniali się istotnie większą wiedzą o legendach. Również oprowadzanie przez przewodnika wzmocniło znajomość legend, szczególnie u małoletnich.

Ryc. 1. Rozkład cech respondentów w podziale na kategorie dychotomiczne

Fig. 1. Distribution of the characteristics of respondents by dichotomous categories

Ryc. 2. Znajomość legend w podziale na wiek z uwzględnieniem zmiennych: a – płeć, b – województwo zamieszkania, c – powtarzanie odwiedzin, d – forma organizacyjna, e – odwiedzenie Muzeum ŚPN, f – odwiedzenie Sanktuarium, g – odwiedzenie Ośrodka Edukacyjnego ŚPN, h – oprowadzanie przez przewodnika

Fig. 2. Knowledge of legends by age (17- yrs and 18+ yrs old) – distributions taking into account the different variables: a – sex: female/male, b – the province of residence: outer/local, c – repetition of the visit: first/subsequent, d – form of organization: individual/group, e – visiting the Museum of Nature and Forestry: no/yes, f – visiting the Shrine: no/yes, g – visiting the Educational Centre: no/yes, h – guided tour: no/yes

W tab. 1 zamieszczono wyniki testu Pearsona dla wszystkich par zmiennych. Płeć respondentów nie różnicowała rozkładu innych zmiennych (poza przypadkiem odwiedzania Sanktuarium, z zaobserwowaną przewagą kobiet na granicy zależności statystyczne istotnej). Wiek respondentów miał znaczenie w kwestii powtarzania odwiedzin: dorośli częściej powtarzali wizytę niż nieletni. Forma organizacji odwiedzin respondentów nieletnich i pełnoletnich nie różniła się istotnie. Fakt powtarzania wizyty przez większość dorosłych przekładał się na lepsze obeznanie z obiektami w parku. Jednakowoż wiek respondentów nie różnicował wiedzy o legendach.

Tab. 1. Test związku między parami zmiennych dwuwartościowych w całej badanej grupie (N=140): k – korelacja Pearsona, i – istotność statystyczna dwustronna

Table 1. Statistic association between pairs of binary variables in the whole group (N=140): k – Pearson correlation, i – statistical significance

nr	zmienna		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	płeć M/K	k	1	-,073	,133	-,019	-,051	,069	-,156	,110	-,016	,018
		i		,392	,096	,817	,527	,385	,050	,169	,840	,819
2	wiek 17- /18+ lat	k		1	-,131	,214*	,161	-,034	,212*	,200*	,119	,072
		i			,122	,011	,058	,694	,012	,018	,162	,396

3	pochodzenie inne/świętokrzy- skie	k i			1	<i>,384**</i> <i>,000</i>	<i>-,042</i> <i>,604</i>	<i>-,154</i> <i>,052</i>	<i>-,304**</i> <i>,000</i>	<i>,243**</i> <i>,002</i>	<i>-,037</i> <i>,645</i>	<i>,400**</i> <i>,000</i>
4	powtarzanie odwiedzin pierwsze/kolejne	k i				1	<i>-,003</i> <i>,968</i>	<i>,044</i> <i>,580</i>	<i>-,032</i> <i>,686</i>	<i>,176*</i> <i>,027</i>	<i>,108</i> <i>,175</i>	<i>,443**</i> <i>,000</i>
5	forma indywidualnie /z grupą	k i					1	<i>,246**</i> <i>,002</i>	<i>,320**</i> <i>,000</i>	<i>,217**</i> <i>,006</i>	<i>,255**</i> <i>,001</i>	<i>-,031</i> <i>,699</i>
6	muzeum ŚPN nie/tak	k i						1	<i>,384**</i> <i>,000</i>	<i>,090</i> <i>,257</i>	<i>,140</i> <i>,079</i>	<i>,022</i> <i>,779</i>
7	sanktuarium nie/tak	k i							1	<i>,115</i> <i>,150</i>	<i>,171*</i> <i>,031</i>	<i>-,028</i> <i>,725</i>
8	ośrodek eduka- cyjny nie/tak	k i								1	<i>,319**</i> <i>,000</i>	<i>,186*</i> <i>,019</i>
9	usługa przewod- nika nie/tak	k i									1	<i>,210**</i> <i>,008</i>
10	znajomość legend nie/tak	k i										1

*zależność istotna na poziomie 0,05; ** zależność istotna na poziomie 0,01; związki istotne kursywą / * significant at 0,05 level; ** significant at 0,01 level; significant correlations in italics

Pochodzenie geograficzne turystów przekładało się na częstotliwość wizyt: przybyśsze z dalszych województw byli na tym terenie na ogół po raz pierwszy, czym mocno różnili się od mieszkańców województwa lokalnego. Ośrodek edukacyjny w Bodzentynie niezmiernie rzadko był znany turystom spoza województwa miejscowego. Osoby odwiedzające po raz kolejny z pewnością częściej znają legendy (66,5%) niż osoby odwiedzające po raz pierwszy (21,3%).

Zwiedzanie zorganizowane sprzyja odwiedzeniu większej liczby obiektów krajoznawczych, daje też szansę skorzystania z przekazu przewodnika. Przybywający w grupie zorganizowanej istotnie częściej byli w Muzeum ŚPN i nawiedzili Sanktuarium, a także odwiedzili Ośrodek Edukacyjny ŚPN i korzystali z usługi przewodnickiej. Mimo otrzymywanych bodźców osoby przybyłe w grupie zorganizowanej wykazywały się nie częstszą znajomością legend (42,9%) niż osoby przybyłe indywidualnie (45,9%). Oczywiście jest związek między odwiedzeniem Sanktuarium i Muzeum na Świętym Krzyżu, gdyż obiekty te sąsiadują ze sobą. Pozytywnie skorelowane z usługą przewodnicką jest zarówno odwiedzenie Sanktuarium, jak i Ośrodka Edukacyjnego. Odwiedzenie Sanktuarium nie ma związku z wiedzą o legendach. Natomiast taki związek zachodzi w przypadku odwiedzenia Ośrodka Edukacyjnego.

W tab. 2 i 3 zamieszczono wyniki testu Pearsona osobno dla kohorty małoletniej i pełnoletniej. Pochodzenie z wewnątrz województwa miejscowego silnie wpływa na znajomość legend przez nieletnich, co można przypisać skutkom edukacji regionalnej prowadzonej w skali całego województwa. W przypadku kohorty nieletnich znajomość legend silnie łączy się z odwiedzeniem Ośrodka Edukacyjnego ŚPN. Związek z oprowadzaniem przez przewodnika istotny jest dla całej badanej próby, natomiast w podziale na kohorty różnica nie jest istotna statystycznie, prawdopodobnie ze względu na zbyt małą liczebność kohort. Nieco większy wpływ przekazu przewodnika występuje w kohorcie małoletnich ($p=0,058$).

Tab. 2. Test związku między parami zmiennych dwuwartościowych (0-1) w kohorcie 76 małoletnich: k – korelacja Pearsona, i – istotność statystyczna dwustronna
Table. 2. Statistic association between pairs of binary variables in the cohort of 76 underage respondents: k – Pearson correlation, i – statistical significance

nr	zmienna		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	płeć M/K	k	1	,003	-,043	-,080	,037	-,257*	,057	,029	-,014
		i		,981	,715	,490	,753	,025	,625	,805	,903
2	pochodzenie inne/świętokrzyskie	k		1	,420**	-,130	-,198	-,286*	,214	-,029	,557**
		i			,000	,261	,087	,012	,064	,805	,000
3	powtarzanie odwiedzin pierwsze/kolejne	k			1	,194	,151	-,031	,251*	,208	,419**
		i				,093	,192	,793	,029	,071	,000
4	forma indywidualnie/z grupą	k				1	,541**	,373**	,197	,219	,169
		i					,000	,001	,087	,057	,144
5	muzeum SPN nie/tak	k					1	,432**	,244*	,291*	,009
		i						,000	,033	,011	,936
6	Sanktuarium nie/tak	k						1	,159	,157	-,164
		i							,169	,177	,158
7	ośrodek edukacyjny nie/tak	k							1	,403**	,258*
		i								,000	,024
8	usługa przewodnika nie/tak	k								1	,218
		i									,058
9	znajomość legend nie/tak	k									1
		i									

*zależność istotna na poziomie 0,05; ** zależność istotna na poziomie 0,01; związki istotne kursywą / *significant at 0,05 level; ** significant at 0,01 level; significant correlations in italics

Tab. 3. Test związku między parami zmiennych dwuwartościowych (0-1) w kohorcie 64 pełnoletnich: k – korelacja Pearsona, i – istotność statystyczna dwustronna
Table. 3. Statistic association between pairs of binary variables (0-1) in the cohort of 64 adult respondents: k – Pearson correlation, i – statistical significance

nr	zmienna		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	płeć M/K	k	1	,266*	,085	,101	,203	-,045	,127	,001	,117
		i		,033	,502	,426	,108	,723	,317	,992	,356
2	pochodzenie inne/świętokrzyskie	k		1	,377**	,155	-,017	-,327**	,323**	-,068	,266*
		i			,002	,220	,894	,008	,009	,593	,033
3	powtarzanie odwiedzin pierwsze/kolejne	k			1	-,218	-,041	-,138	,080	-,060	,407**
		i				,083	,746	,275	,530	,639	,001
4	forma indywidualnie/z grupą	k				1	-,077	,261*	,301*	,230	-,233
		i					,544	,037	,016	,067	,064
5	muzeum SPN nie/tak	k					1	,289*	,111	-,011	,008
		i						,020	,382	,933	,949
6	sanktuarium nie/tak	k						1	-,014	,113	,035
		i							,914	,375	,783
7	ośrodek edukacyjny nie/tak	k							1	,260*	,127
		i								,038	,317
8	usługa przewodnika nie/tak	k								1	,168
		i									,185
9	znajomość legend nie/tak	k									1
		i									

*zależność istotna na poziomie 0,05; ** zależność istotna na poziomie 0,01; związki istotne kursywą / *significant at 0,05 level; ** significant at 0,01 level; significant correlations in italics

Dyskusja i wnioski

Badanie potwierdziło, że ŚPN odwiedzany jest przez szeroki profil turystów, ze znacznym udziałem wycieczek grupowych (Janowski 2005, Jastrzębski 2009). Znajomość legend potraktowano jako szczególny wyznacznik wiedzy o odwiedzanym terenie, który umożliwił zbadać uwarunkowań percepcji również i dzieci. Okazało się, że znajomość przynajmniej jednej legendy związanej z odwiedzaną okolicą zadeklarowała mniej niż połowa dorosłych i nieco ponad $\frac{1}{3}$ niepełnoletnich. Nie potwierdzono obiegowego przekonania, jakoby dzieci i młodzież szkolna były bardziej zaznajomione z legendami.

Analiza krzyżowa pozwoliła na stwierdzenie związków statystycznych:

- braku istotnego zróżnicowania znajomości legend od płci i wieku odwiedzających, od formy organizacji wycieczki (indywidualnie czy grupowo), od faktu odwiedzenia Muzeum ŚPN i Sanktuarium na Świętym Krzyżu,
- istotnego związku między znajomością legend a geograficzną bliskością zamieszkania od celu podróży, znajomością terenu (wyrażoną jako powtarzanie pobytu), odwiedzeniem Ośrodka Edukacyjnego oraz skorzystaniem z usług przewodnika.

Znajomość legend była najsilniej związana z bliskością zamieszkania i powtarzaniem odwiedzin. Słabszy związek istniał między znajomością legend a odwiedzeniem Ośrodka Edukacyjnego i skorzystaniem z usługi przewodnickiej. Fakt, że większa wiedza na temat legend ma związek z zamieszkaniem w regionie świętokrzyskim i powtarzaniem odwiedzin, wydaje się oczywisty. Jest niejako miarą popularyzacji wiedzy o regionie wśród społeczności lokalnej i skuteczności edukacji regionalnej w szkole. Wzrost znajomości legend związany ze skorzystaniem z oferty Ośrodka Edukacyjnego czy usług przewodnickich wskazuje na to, że praca przewodników i edukatorów skutkuje lepszym poznaniem tradycji regionu. Niestety oferta uprzystępniania dziedzictwa nie jest powszechna.

Otrzymane wyniki są potwierdzeniem wcześniejszych spostrzeżeń, że wiedza historyczna i geologiczna o zwiedzanych w parku obiektach jest niezadowalająca (Jastrzębski 2009, Prószyńska-Bordas 2011). W obliczu słabego poznania „ducha miejsca” przez odwiedzających warto się zastanowić, co zrobić, by turyści wynosili więcej korzyści intelektualnych z pobytu w miejscach ważnych dla kultury narodowej. Należy wdrażać pomysły prezentacji dziedzictwa, które nie kolidują z regułami zwiedzania obszaru chronionego, są powszechnie dostępne, motywują ciało i umysł do aktywności, przekazują uniwersalne wartości odwołując się do duchowości miejsca. Postmodernistyczne przenikanie się kultur (Richards i Wilson 2008) sprawia, że do współczesnej oferty turystycznej przenika magia. Dzieje się tak również w regionie świętokrzyskim, gdzie promuje się „miejsca mocy”, a czarownica stała się znakiem turystycznym regionu. Należy się zastanowić, czy warto profanować ogólnonarodowe chrześcijańskie świętokrzyskie dziedzictwo, lansując elementy okultystyczne. Wydaje się, że rozwój chrześcijaństwa i wyparcie wierzeń pogańskich jako proces historyczny, który doprowadził do ukształtowania się Państwa polskiego, powinien być zgłębiany przez kolejne pokolenia właśnie na Świętym Krzyżu. Osoba węgierskiego księcia św. Emeryka kojarzona z początkami opactwa i legenda o świętym jeleniu łączy walory przyrodnicze i religijne, stawia na ważnym miejscu znak Krzyża Świętego, którego relikwie przechowywane są w sanktuarium. Wskazane jest rozpowszechnienie tej mistycznej, leśnej legendy. Gospodarze terenu powinni wyjść naprzeciw

potrzebom turystów przybywających z daleka po raz pierwszy, szczególnie rodzin z dziećmi, by umożliwić im udział w klasycznych i nowatorskich formach zapoznania się z tradycjami regionu. Krokiem w tym kierunku jest powstanie nowych form żywej interpretacji dziedzictwa takich jak Osada Średniowieczna, położona u wejścia do ŚPN w Hucie Szklanej a także rozwój Dymarek Świętokrzyskich jako imprezy popularnonaukowej opartej na żywej interpretacji tradycji.

Literatura

- Firkowska L. 1999. Legendy świętokrzyskie. Towarzystwo Przyjaciół Bodzentyna, Bodzentyn-Radom.
- Gawlik L. 2007. Wokół figury tzw. „pielgrzyma świętokrzyskiego” z Nowej Słupi. W: M. Derwich, K. Bracha (red.), *Z dziejów opactwa świętokrzyskiego: materiały z konferencji naukowej*, Kielce 1 czerwca 2006 r. Kielce: Oficyna Wyd. Dom Środowisk Twórczych.
- Głębocki B., Kacprzak E., Garus B. 2007. Odtwórstwo historyczne jako produkt turystyczny. *Zeszyty Naukowe WSG w Bydgoszczy*, 6, seria Turystyka i Rekreacja, 4, 231-262.
- Janowski I. 2005. Natężenie i struktura ruchu turystycznego na szlakach Świętokrzyskiego Parku Narodowego. W: A. Hibszer, J. Partyka (red.), *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony: konflikty człowiek-przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*, Sosnowiec-Ojców.
- Jastrzębski C. 2009. Ruch turystyczny w Świętokrzyskim Parku Narodowym, *SiM CEPL*, Rogów, 4 (23): 199-205.
- Kruczek Z. 2011. Atrakcje turystyczne fenomen, typologia, metody badań, Proksenia, Kraków.
- Kruczek Z., Kurek A., Nowacki M. 2010. *Krajoznawstwo zarys teorii i metodyki*. Proksenia, Kraków.
- Nowacki M. 2012. Atrakcje turystyczne: koncepcje, stan, determinanty zadowolenia osób zwiedzających. Poznań. AWF im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań.
- Ozga-Michalski J. 1938. *Łysica gwarzy: godki świętokrzyskie*. Atelier „Kropka”, Kielce.
- Prószczyńska-Bordas H. 2011. Preparation of geological attractions for tourism and geological knowledge among tourists visiting Polish geosites based on the example of the Stołowe Mountains and the Świętokrzyski National Park, w: T. Słomka (red.) *Geotourism a Variety of Aspects*. AGH University of Science and Technology, Kraków: 39-54.
- Richards G., Wilson J. 2008. From cultural tourism to creative tourism, Part 1: The changing context of cultural tourism. Atlas, Arnhem.
- Stankiewicz J. 2002. Legendy świętokrzyskie. Glob-Tour, Kielce.
www.wiadomosciasiedzkie.pl/news/115/n/222
- Żeromski S. 1929. *Echa leśne, Wszystko i nic, Puszcza Jodłowa*. Mortkowicz, Warszawa-Kraków.

Hanna Prószczyńska-Bordas

Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie
Zakład Teorii Turystyki
hanna.bordas@awf.edu.pl